

A XVIII. század irodalma.

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Negyedik kötet: *A magyar irodalom a XVIII. században.* Bpest. 956 l. A M. Irodalomtörténeti Társaság kiadása. Ára : 50 P.)

Nemcsak a magyar irodalomtudománynak, hanem a művelt köztudatnak is régi vágya, hogy szellemi életünk írott emlékeinek *egy* rendező kéztől származó, lehetőleg teljes, kritikailag megbízható, történeti áttekintésében gyönyörködhessék és belőle okuljon. Ez a, több érdemes, de töredékes kísérlet után még mindig kielégítésre váró óhaj Pintér Jenő 1930 óta megjelenő művével egyre gyorsabb ütemben közeledik a teljesüléshez.

A nyolc kötetre tervezett tudományos rendszerezés legújabb kötete a magyarországi irodalmi műveltség XVIII. századi emlékeinek kritikai ismertetését foglalja magában. Voltaképpen többet nyújt, mint amennyit címe ígér, mert főtárgyán kívül bőven szól a hazai latin nyelvű költészetéről és tudományosságról is, sőt az egykorú nemzetiségi (német, tót, oláh és szerb) irodalom állapotát sem hagyja figyelmen kívül. Ez a pótlék szokatlan jelenség irodalomtörténetünkben, a tárgyi egységnek azonban nincs kárára, mert a jelzett szakaszok a mű végén kerülnek szóba, s ott a «visszapillantás» keretében lehetővé teszik az egyidejű jelenségek összehasonlító mérlegelését.

A hatalmas munka az állami és művelődési élet kiemelkedő mozzanatainak bemutatásával kezdődik. Már itt feltűnik a szerzőnek a jellemző vonások iránti kiváló érzéke. A még rendi tagozottságú társadalmi osztályoknak, az iskolázásnak, a sajtó helyzetének, a színészetnek, az írói törekvéseknek mély távlatú rajza a könyv egyik legérdekesebb része. Olyan ez a 112 lapra terjedő szakasz, mint egy sokszempontú, sűrített művelődéstörténet, tele a szellemi élet kialakulását vagy akadályait megvilágító esetekkel és adatokkal.

Mennyire beszédessé válik pl. e «nemzetietlen»-kor bizonyos irányú némasága a szerző színes, konkrét példákra hivatkozó előadásában. Mária Terézia uralkodása idején — olvassuk egy helyütt — «Péchy István, sárosszegyei nemes úr, azt találta írni egyik kéziratosa latin értekezésében, hogy a magyarok még nem rozsdásodott kardja hüvelyében. A nem is egészen tökéletes eszű embert elfogták, mint lázítót és felségárulót, Kassán jobb keze megcsonkítására és halálra ítélték; azután mégis megkegyelmeztek neki s 1770-ben bebörtönözték a gráci várba». Ahol a szabadabb véleménynyilvánítás ily következményekkel járt, nem csoda, ha az irodalom nemzetietlen színűnek látszik.

Hasonló nyomatékú adatokkal gyakran találkozunk más vonatkozásban is. Nem utolsó ezek között az elsődleges jelenségek pontos megállapítása sem (az első hírlapok, a pályadíjak első nyertesei, az első színműelőadások stb.). Ezekből tudjuk meg pl. azt az érdekes dolgot, hogy Pest legrégebbi színpada a piaristák belvárosi galambutcai, ma is meglévő házában volt. Itt avaták fel színházukat az első kegyesrendi tanárok 1719-ben... A megnyitó előadás darabját Puhóczy Márton írta latin nyelven Zokoniusz címmel. Tárgya

egy indiai király megtérése a keresztény hitre . . . stb. Hatásos és a fejlődés fokozatosságát itt-ott jól szemléltető eljárása a szerzőnek, hogy már az olvasóközönséget is számontartja. Jellemző e pontra nézve a Magyar Hírmondó (1780) c. pozsonyi újság előfizetőinek statisztikája. A foglalkozásszerinti egybeállításból kitűnik, hogy a legelső magyar hírlapnak megjelenése évében kb. 300 előfizetője volt s a lapból Pestre mindössze 11, Szegedre pedig csupán 2 példánya járt.

Elvontabb kérdést érintenek, de szintén a legújabb tudományos búvárlatok ismeretére vallanak az írói törekvésekről szóló sorok. Ezek szerint «a francia felvilágosodás racionalista filozófiája s a mellé sorakozó rokokó játsziság a XVIII. század lelkiességét kozmopolita megvilágításban mutatja, míg ebbe az optimista világba bele nem kapcsolódik a világfájdalom romantikus hulláma. A klasszicizmusra való törekvés a század második felében egybetalálkozik a régi magyar népies hagyományokkal, a dekoratív rokokó összekeveredik a preromantikus jelenségekkel. A stíluskeveredés általános, a költők mohón keresik a különféle ízlésirányokat».

A művelődési viszonyok e tartalmas áttekintését a közérdekű és szépirodalom anyagának bemutatása követi, részint nagyobb egyéniségek (Mikes, Faludi, Bessenyei, Gvadányi), részint ízlésirányok és műágak (magyaros, deákos, franciás, németes költészet — regény- és drámairodalom) szerint elkülönítve. A latin nyelvű emlékek beható tárgyalása után a könyvet («nehány tanulság» címen) a század szellemiségére utaló reflexiók zárják be.

Az anyagfeldolgozás s a velejárá tudós felszerelés kettős tagoltságú. Az egyes fejezetek nagyobb betűs része foglalja magában az író-egyénségek és alkotások folyamatos ismertetését s a tudomány mai állásának megfelelő értékelést; az apróbetűs rész pedig a főszöveg alapjául szolgáló vagy azt megerősítő adatokat, véleményeket és a további érdeklődés kielégítésére szolgáló könyvészeti útmutatást. Mindkettő úgy előadás, mint tárgyi megbízhatóság tekintetében magán viseli a legnagyobb gondosság jegyeit.

Külön említést érdemel az irodalmi tények folyton egymásra vonatkoztatott tárgyalása. A szerző néha még az egészen jelentéktelennek látszó kapcsolatokra is ügyel. Bessenyei György Debrecen siralma c. verse mellett pl. nem mulasztja el megjegyezni, hogy a kiváló testőr-írő műve kéziratban maradt, de Szűcs Sára debreceni hajadonnak ugyancsak az 1802. évi debreceni tűzvészről szóló ponyvairása kevéssel az eset után megjelent nyomtatásban.

Az is növeli a könyv érdekességét, hogy belőle az irodalmi folytonosság útja nemcsak tárgyi, hanem személyi irányban is nyomon követhető. Így tudja meg az olvasó, hogy a XVIII. század jó magyar érzésű költőjének, Orczy Lőrinc bárónak egyik dédunokája — Czóbel Minka személyében — ma is él s érdemes őse példájára szintén a költészet terén jeleskedik. A mindenre kiterjedő figyelem további jele, hogy helyenként még az újabb szépirodalom oly alkotásai is megvannak említve, melyek a magyar művelődés úttörőinek emlékét örökítik meg. A tághorizontú látás mellett becses vonása a műnek, hogy benne, különösen az egyes életűnek méltatását erős szociális érzés irányítja.

Módszer dolgában a munka nem szorul bővebb leírásra, mert kisebb terjedelmű előzményeinek közkezen forgó kiadásaiból eléggé ismeretes. Viszont amiben eltér a régebben megszokott eljárásomtól, az már szövegátvétel az első kötet megjelenésekor (*Napkelet*. 1930.). Tudvalevő ugyanis, hogy Pintér a nálunk hagyományos, elsősorban a tények és jelenségek pontos megállapítására törekvő s azokat kapcsolásaikkal együtt jelentőségükhöz képest hang-

súlyozó, rendszerező irány híve. Álláspontja azonban nem azt jelenti, hogy nincs tekintettel a különböző szellemi áramlatokra. A szükséghez képest mindig utal rájuk, csak nem oly kizárólagossággal, mint egyes metafizikai irányok kisebb, tanulmányyszerű kísérleteiben tapasztalható. Ez azonban a jelen esetben nemcsak hogy nem baj, hanem egy teljesség dolgában *elsőnek* tekinthető összefoglalástól nem is kívánható. Egyelőre elégedjünk meg annak megállapításával, hogy mink van, mit tudunk róla és mit ér; aztán jöhet a még szélesebb körre pillantó szintézis. Addigra talán az újabb irányok bizonytalanságai is megszűnnek. Hiszen a legdivatosabbnak egyik cikkírója nem régiben vallotta be, hogy az új iránynak még szabatosan megfogalmazott elmélete sincs; másfelől az is ismeretes, hogy a legutóbbi Budapesten tartott első nemzetközi irodalomtörténeti kongresszus résztvevői sem tudták a vitás pontokat kiegyenlíteni.

Közben ne feledjük, hogy a még Toldy Ferencről vállalt kezdemény annyi évtized leforgása óta csak most talált méltó folytatóra; pedig a vállalkozást az erre illetékesek már 1871-ben oly fontosnak tartották, hogy javaslatukra az országgyűlés négyezer forint évdíjat szavazott meg a jeles tudósnak nemzeti ajándékkul és nyilván azért, hogy egész erejét a kitűzött feladatnak szentelhesse.

Ily körülmények között valóban csak hálás elismeréssel vehetjük tudomásul, hogy a maga nemében eddig legteljesebb s a magyar tudományosságra nézve felbecsülhetlen értékű rendszerezés egy lépéssel ismét közelebb jutott a befejezéshez: újabb dicsőségére nemzeti kultúránknak és újabb levéllel gazdagítva szerzője koronáját.

V. M.

Magyar legendárium. Eredetiekből fordította *Tormay Cecilia*, fametszetű képekkel *Molnár C. Pál* díszítette. Budapest, Egyetemi nyomda, 1931. 4°, 134 l. — Oly kevésszer történik meg, hogy könyvek belseje és külseje ideális összhangba kerüljön egymással. Habent sua fata libelli: ez az öreg mondás nemcsak a foliánsok vándorlására vonatkozik, hanem őrt áll azoknak keletkezésénél is. Kincses mondatok, lelkettestet üdítő sorok olykor durva papírról, nyers betűk ablakából tekintenek az olvasóra, míg selejtes, vásári gondolatokat pompázó burokhöz segít a kiadói önkény. A tündéri szép királykisasszony rongyokba burkoltan gubbaszt, de a gonosz mostoha arannyal átszótt brokátban kevélykedik.

Tormay Cecilia Magyar legendáriuma is Hamupipőke volt első kiadásában. Ám az írott betű szépsége néha eredményesen követeli jogait. Így történt, hogy a széles körökben való terjesztésre szánt, olcsóbb kiadás mellett most egy másik is napvilágot látott s ezzel az új, remekbe készült

művel kapcsolatban valóban szó lehet a belső és a külső ideális összhangjáról.

Idestova ezer esztendő távolába visznek vissza a megújított betűk. A legendák ájtatosan rótt, tiszta sorai mögül az alakuló Magyarország körvonalai tetszenek ki. Látjuk az első szent királyt, akit a kései Pelbárt atya kicsinytestűnek, de nagylelkűnek nevezett. Feljegyezték róla, hogy sohasem mosolygott, hisz dolga elmondhatatlanul sok, gondja emberfeletti nagy volt. Egyházi és világi organizáció az ő szavára nőtt ki a földből, néki kellett a pogányság futóhomokját a hit ákacosával megkötni. Kemény, markáns alakja mellett, mely a román katedrálisok zord gonddal faragott apostolaira emlékeztet, fiának lehellelfinom kontúrjai halványabbak. Az égő munka, a térítés és térítő viaskodás idején Szent Imre lénye szinte valószínűtlennek tűnik inkább fel, a középkor őszének kolostorokban ájtatoskodó, realitásoktól elszabadult, átszellemült barátaira emlékeztet. Harmadiknak a velencei barát csatlakozik hozzájuk,